

• | KLEUTERS MET EXTRA ZORG | •

Een werkboek vol handelingsplannen

Auteur

Marc Boone

Plantyn

• VISIE EN UITGANGSPUNTEN

In de stroom van vernieuwingen die de laatste jaren op de (kleuter)school afkomt, is een zorgbrede / verbredende aanpak een vaste waarde geworden, o.m. in het kader van de gelijke onderwijskansen (GOK) op school. In het lager onderwijs worden reeds geruime tijd inspanningen geleverd om problemen bij kinderen te voorkomen, tijdig op te sporen, te remediëren. De inschakeling van de taakleerkracht, het invoeren van een leerlingvolgsysteem, het werken met foutenanalyses, ... moeten het aantal zittenblijvers beperken, te vroege overgang naar het buitengewoon onderwijs voorkomen, de overgang van het buitengewoon naar het gewoon onderwijs mogelijk maken.

Het inzicht groeit dat we de oorzaak van stagnatie, retardatie en regressie vaak moeten zoeken bij het onvoldoende beheersen van een aantal onderliggende deelvaardigheden. Daarin heeft de kleuterschool een wezenlijke opdracht. De overheid verwacht dat elke klastitularis de nodige inspanningen levert om mogelijke risicokleuters gerichte hulp te bieden zodat hun slaagkansen in het lager onderwijs maximaal worden. Het beleid doet daarvoor een bijkomende financiële inspanning: extra middelen voor zorg, GOK, anderstalige nieuwkomers, ... Andere scholen nemen uit het lestijdenpakket vooraf een aantal lestijden voor ondersteuning van klastitularissen zodat gerichte observatie en effectieve probleembehandeling meer draagkracht krijgen.

Het kleuteronderwijs vergt een eigen aanpak, maar er zijn geen vastomlijnde 'ontwikkelings- en leerlijnen', geen handboeken, geen cursorische opbouw, ... zoals in het lager onderwijs. We stellen vast dat er heel wat wordt geobserveerd met betrekking tot de vastgestelde problemen, er tests worden afgenomen en geïnterpreteerd, er overleg is met diverse betrokkenen, ... kortom, dat men een gefundeerd en genuanceerd beeld krijgt van elk probleemkind. Dan kan de klastitularis aan de slag... Maar daar rijpt vaak het schoentje. Een systematische, graduele aanpak van de onderliggende niveaus om de vastgestelde problemen te verhelpen, ontbreekt dikwijls. De remediërende handelingen beperken zich te vaak tot een herkauwen van wat de probleemkleuters reeds te verwerken kregen: er worden extra taken aangeboden, er volgen nog meer speelwerkbladen, ... De moeilijkste opdracht - nadat de probleemanalyse gebeurd is - blijkt de concrete hulpverlening op de werkvloer. Vaak staat de klastitularis voor die taak alleen. Het adequate werken op basis van een ontwikkelingsgericht remediërings- of stappenplan blijft veelal uit. De essentiële vraag, wat doe je met *déze* kleuter met *die* problemen, blijft dikwijls onbeantwoord. Dit naslagwerk wil daarop een concreet antwoord geven.

Bij de behandeling van mogelijk ontwikkelingsbedreigde kinderen moeten we omzichtig te werk gaan. Het is kenmerkend voor kleuters dat ze voortdurend om bevestiging en om waardering (feedback) vragen. De ontwikkeling van het zelfvertrouwen en het (positieve) zelfbeeld gebeurt overwegend tijdens de kleuterleeftijd. De kleuter om de haverklap confronteren met dat waarin hij niet vaardig is, wat hij moeilijk kan of niet beheerst (en dus meestal niet graag doet), staat daar regelrecht tegenover. We vertrekken van de aanwezige potenties, ervaringen en interesses van het kind om het op een hoger niveau te tillen. We doen niet aan 'functietraining' zoals in het verleden maar nemen als uitgangspunt en toepassingsgebied de thuissituatie, de leef- en belevingswereld van het kind, het actuele klasthema, kortom: de belangstelling van het kind. Bemoediging en succeservaring zijn hier de sleutelwoorden.

Op het vlak van leerpsychologie staat de visie van de Russische leerpsychologen lijnrecht tegenover de Westerse. De Russen gaan ervan uit dat je altijd moet voorkomen dat een kind foutieve inzichten en vaardigheden opbouwt. Het materiaalaanbod, de opdrachten en handelingen moeten zodanig aangeboden worden dat de kleuter haast niet anders kan dan ze correct uitvoeren en/of beantwoorden: sturend onderwijs dus. De Westerse leerpsychologen echter stellen dat kinderen zelf inzichten en vaardig-

heden moet verwerven door te exploreren en zelf te ontdekken. Inzichten die ze zelf opbouwen, slijpen dieper in en beklijven langer: banend onderwijs dus.

Risicokleuters behoeven meestal een sturende aanpak (cf. Russische leerpsychologie). Aan open opdrachten, gissen en missen, creatief denken, ... hebben ze geen boodschap. Integendeel, die aanpak veroorzaakt vaak een chaos en leidt tot desorganisatie van hun wereldbeeld. Schrandere en hoogbegaafde kleuters echter bezitten de gave om bij het zelf ontdekken vlug in te zien wat en waarom iets fout was (Aha-erlebnis). Zij zijn wel gebaat met explorerend, experimenterend en zelfontdekkend leren (cf. Westerse leerpsychologie).

Probleemkinderen vragen om een vaste structuur; dit 'werkboek' reikt die aan. De aanpak mag zich echter niet beperken tot voor- en nadoen of voor- en nazeggen, al is dat **als uitgangspunt** vaak aangewezen, o.m. door het meestal beperkte voorstellings- en bevattingsvermogen van die kinderen. Centraal binnen die veeleer directe, sturende aanpak staat echter het handelende en actief meedenkende kind; het is dus een proces- en handelingsgerichte aanpak waarin het verwoorden alle kansen krijgt. In de hiernavolgende remediëringshulp is het uitgangspunt waar het ook maar enigszins mogelijk is het **lichamelijke ervaren** door de kleuter, gevolgd door het omgaan met **driedimensionaal materiaal**. Het **tweedimensionale** (de afbeelding, het speelwerkblad) vormt slechts het sluitstuk nadat kinderen voldoende inzichten en vaardigheden hebben opgedaan. Bedenk dat kleuters vanuit hun natuurlijke handelings- en bewegingsdrang meer vat willen krijgen op en structuur geven aan hun leefwereld. Kijk- en luisteractiviteiten moeten we zoveel mogelijk ombuigen tot doeactiviteiten; dat geldt des te meer voor ontwikkelingsbedreigde kleuters.

'Kleuters met extra zorg' vormt samen met 'Groei- en leerlijnen in de kleuterschool' en 'Steek je kleuterklas in een nieuwe jas' een totaalpakket:

- 'Groei- en leerlijnen in de kleuterschool' geeft per kleutercategorie het verwachte ontwikkelingsverloop (leerlijn) aan voor elk deelaspect;
- 'Kleuters met extra zorg' reikt een diagnostisch observatiesysteem met bijhorende, concrete handelingsplannen aan voor kleuters bij wie de ontwikkeling anders verloopt dan verwacht. De speldozen 'Kijk wat ik kan' (KWIK) voorzien gebruiksklare materialen voor een globale klasscreening en voor de diagnostische observatie.
- 'Steek je kleuterklas in een nieuwe jas' visualiseert aan de hand van didactisch becommentarieerde foto's hoe je je kleuterklas inricht en welk materiaal je kleuters aanbiedt voor maximale ontwikkelingskansen.

Een trilogie dus voor een eigentijdse kleuterdidactiek op basis van recente literatuur en onderzoeksresultaten.

We wensen dat dit ideeënboek mag bijdragen tot de zorgverbredende gevoeligheid van elke leerkracht. We hopen dat het effect van de remediëringshandelingen erdoor wordt vergroot. Dat zal leiden tot meer beroepsbekwaamheid en arbeidsvreugde voor uzelf, en last but not least: het kind vaart er wel bij.

Marc Boone

Structuur van het pakket

We werken in dit boek rond zeven mogelijke **probleemgebieden**: wiskundige initiatie, leesinitiatie, motoriek (met inbegrip van schrijfinitiatie), taal- en spraakontwikkeling, cognitieve ontwikkeling, sociaal-emotionele ontwikkeling, spel- en werkhouding.

Voor elk van de zeven probleemgebieden reiken we een **diagnostische observatie** aan. Door de nummerv verwijzing bij elke observatie waarvoor de kleuter uitvalt, kom je terecht in het **remediëringsplan** waarmee je het probleem kunt verhelpen.

Het uitgangspunt is: met zo weinig mogelijk extra werk voor de klastitularis een zo hoog mogelijk effect scoren bij de kleuters. Om het bijkomend werk voor de kleuterleidster minimaal te houden, werd voor elke kleutercategorie een speldoos (KWIK) aangemaakt met het nodige observatie- en opdrachtenmateriaal.

Doelgroep

Dit naslagwerk wil een concreet antwoord geven op zowat elke soort van probleem dat zich kan voordoen bij kleuters en er met een stappenplan een oplossing voor bieden. Er is wel een beperking: het gaat om 'eerstelijnszorg'. Je vindt hier dus geen pasklare oplossing voor kinderen die anti-spectrumstoornissen, ADHD, het syndroom van Down, ... vertonen. Dat behoort niet meer tot de 'EHBO' van de leerkracht maar vereist de hulp van specialisten, hoewel ook zij vaak geen gebruiksklaar antwoord kunnen geven op de specifieke problemen.

Wij bedoelen dus die enkele kleuters in jouw klas die uitvallen, die niet evolueren zoals verwacht, die stagneren. Het kan zowel gaan om de initiatie in de culturele vaardigheden (rekenen, lezen, schrijven) als om motorische, taal-, spraak- en cognitieve problemen. We geven ook handelingsplannen voor kleuters met sociaal-emotioneel onaangepast gedrag of met een ontoereikende of onaanvaardbare spel- en werkhouding.

De diagnostische observaties zijn uitsluitend bedoeld voor de probleemkinderen; gebruik ze niet voor de observatie van alle kleuters, want dat is niet haalbaar. Via de speldozen 'KWIK' zijn de kleuters op een speelse manier en geboeid met de opdrachten bezig.

Eerstelijnszorg

De eerstelijnszorg voor mogelijke risicokinderen berust in de eerste plaats bij de klastitularis. Ze moet in de klas gebeuren. In het belang van het kind mag men daarvan afwijken. Het uitgangspunt is echter dat de klastitularis gericht gaat observeren en nadenken over de specifieke gedragingen van de kleuter. Heel de zorgbrede/verbredende aanpak moet resulteren in een sterk draagvlak op twee niveaus:

- de kleuters moeten er beter van worden;
- de competentie van de klastitularis moet geoptimaliseerd worden.

Een dergelijke zorgverbredende aanpak kan dan ook geïntegreerd worden in de reguliere klaswerking (tijdens hoekenwerk, vrij kiesuur, het werken met geleide en begeleide groepen, ...) en zo blijven remediërende maatregelen niet de exclusiviteit van additieve hulpverleners. Niettemin richt deze handleiding zich evenzeer tot de zorgcoördinatoren, medewerkers van het CLB, revalidatiediensten, buitengewoon onderwijs en tot allen die begaan zijn met een optimale ontplooiing van ontwikkelingsbedreigde kleuters.

Praktische bruikbaarheid

Met dit pakket kun je binnen een week aan de slag met de risicokleuter. Wanneer je vermoedt dat er een probleem is, voer je de diagnostische observatie uit. Dat kan in een dag of gespreid over enkele dagen, maar je overbelast het kind psychisch of fysiek niet door het alle opdrachten op dezelfde dag te laten uitvoeren. Aan de hand van de vaststellingen en de overeenkomstige verwijzing naar het stappenplan neem je binnen de kortste keren zinvolle, deskundige initiatieven. Bijkomend onderzoek kan ondertussen gestart worden als de ernst van het probleem dat nodig maakt. Je kunt multidisciplinair overleg (MDO) organiseren als dat een meerwaarde betekent voor het werk in de klas, voor het kind. Vaak stellen we vast dat er onevenredig veel tijd en energie gestoken worden in het observeren, het afnemen van tests, het overleg, ... in verhouding tot de effectieve meerwaarde en leerwinst voor de kleuter. De 'didactische tips' die we frequent in dit werkboek opgenomen hebben, wijzen de weg.

In de 'preventieve aanpak' - om leer- en gedragsmoeilijkheden te voorkomen - worden de stappenplannen ook vaak gebruikt als leidraad voor de dagelijkse activiteiten. Voorbeeld: je plant een activiteit rond 'synchroon tellen' binnen wiskundige initiatie. Door het stappenplan uit het boek te raadplegen, krijg je tal van ideeën in orde van moeilijkheid aangeboden. Je hebt het veilige gevoel van een doordachte en systematische aanpak en je voorkomt dat een aantal mogelijke uitvallers 'het hoofd boven water houdt'. Kortom, je doet aan preventie en remediëring.

De speldoos 'KWIK' biedt gebruiksklaar materiaal aan voor:

- De globale klasscreening: deze is bedoeld om de evolutie van je kleuters in kaart te brengen en heeft een signaalfunctie voor kleuters die uitvallen vertonen. Je kunt hiervoor ook je schooleigen kleutervolgsysteem hanteren.
- De diagnostische observatie: met een nummerv verwijzing kom je terecht bij het corresponderende handelingsplan.

Functietraining versus spelend leren

Omstreeks de jaren zeventig van de vorige eeuw kwam de extra zorg voor het ontwikkelingsbedreigde kind van de grond. Ze was hoofdzakelijk gericht op functietraining: wat onvoldoende beheerst was, werd geoefend tot je 'presteerde' op het min of meer verwachte niveau. 'Lesjes geven over', drill en stereotiep inoefenen waren de middelen om het disfunctioneren van deelvaardigheden weg te werken. Omdat die visie en aanpak demotiverend zijn voor de kleuter, ruimen ze plaats voor een meer stimulerende begeleiding. Die bestaat erin dat de leerkracht op een gestructureerde, intentionele, systematische en hiërarchische wijze de problemen van de kleuter aanpakt en wegwerkt (probeert weg te werken) of dat de 'zone van de naaste ontwikkeling' wordt bereikt. Maar voor het kind komt dat allemaal over als spontaan spel, onbevangen omgaan met, een boeiende activiteit, ... Daarvoor werden de speldozen 'KWIK' ontwikkeld. Voor de jongste kleuters, de vierjarigen en de oudste kleuters zijn de opdrachten en observaties telkens rond een specifiek thema uitgewerkt. Het uitgangspunt is hier spelend leren en daarbij succes ervaren. We moeten goed beseffen dat we met onze goedbedoelde interventies de kleuter voortdurend confronteren met dingen die hij/zij niet goed kan, en dát in een leeftijdsfase waarin de kleuter grote nood heeft aan positieve feedback, bevestiging, bemoediging.

Tot slot

Dit boek vol praktische tips in de vorm van direct bruikbare handelingsplannen wil de professionele aanpak van ontwikkelingsbedreigde kleuters optimaliseren met als uitgangspunt: maximaal rendement voor de kleuters en minimaal extra werk voor de klastitularis. Aan de gebruiker om te oordelen.

Diagnostische observatie

Vanuit de dagelijkse observatie via je kleutervolgsysteem of via de globale klas-screening KWIK (groeikaarten), vermoed je bij een of meer kleuters een of meer problemen, bijvoorbeeld rond leesinitiatie.

Observeer nu gericht aan de hand van de 'Diagnostische observatie' waarmee elk van de zeven delen van dit werkboek begint. Met de opdrachtkaarten in de speldoos 'KWIK' heb je al het materiaal bij de hand. De kleuters voeren de opdrachten uit op een speelse manier terwijl jij observeert. Een handleiding is voorzien bij elke speldoos. In het voorbeeld gaat het om probleemgebied 2 'Leesinitiatie'. Een model daarvan vind je op p. 18. Alle zeven de probleemgebieden observeren (350 items) is onbegonnen werk en bovendien niet zinvol.

Je volgt de observatielijst punt voor punt en je zet een kruisje in de kolom 'Beginsituatie' bij elk item dat voldoende beheerst is. In de rechterkolom kun je eventueel specifieke vaststellingen noteren in telegramstijl; dat kan ook onder aan de checklist. Staat er geen 'X' in de kolom 'Beginsituatie' dan is dat aspect onvoldoende verworven en behoeft de kleuter extra ondersteuning.

Bij **driejarigen** observeer je het blok voor de driejarigen (witte achtergrond - zwarte letters); bij **vierjarigen** (grijze achtergrond - zwarte letters) het blok voor de drie- en de vierjarigen; bij **vijfjarigen** (zwarte achtergrond - witte letters) het blok voor de vier- en de vijfjarigen. Je begint dus steeds een leeftijdscategorie lager te observeren omdat de kleuter ook daar nog uitvallen kan vertonen; die zullen we eerst wegwerken.

Bij de probleemgebieden 6 (sociaal-emotionele ontwikkeling) en 7 (spel- en werkhouding) hebben we geen leeftijdscategorieën vermeld (kan ook niet), daar heb je de keuze voor de observatie:

- ofwel neem je alle rubrieken van het probleemgebied door;
 - ofwel neem je slechts de rubrieken door waarin je problemen vermoedt of vaststelt.
- Aangezien voor die probleemgebieden geen specifiek materiaal noodzakelijk is, zijn deze niet opgenomen in de speldoos 'KWIK'.

Overall waar geen kruisje staat, moet nu worden geredieerd: je vindt de rubriek voor het handelingsplan om dat tekort te verhelpen in de kolom 'Remediëringsnummer'. Ook bij de KWIK-opdrachtkaarten verwijst de nummering naar de stappenplannen in dit boek. Is het probleem verholpen, dan zet je een kruisje in de kolom van het trimester waarin dat gebeurd is. Is het probleem niet opgelost aan het einde van het schooljaar, dan is geen enkel hokje aangekruist en weet de volgende klastitularis vanaf het begin van het schooljaar dat daaraan nog moet worden gewerkt. Is er niet aan een probleem gewerkt (bv. wegens tijdgebrek omdat de diagnostische observatie pas startte in het derde trimester en er uiteindelijk meer tekorten vastgesteld werden dan verwacht), dan zet je een dikke stip in de kolom 'derde trimester'. Die geeft aan dat de kleuter op dat gebied een probleem heeft waaraan nog niet gewerkt is. Voor een maximaal effect werk je immers maar aan een, hooguit twee problemen tegelijk.

Samengevat

Voor het registreren zijn er vier mogelijkheden:

- Tijdens de diagnostische observatie stel je vast dat er geen opmerkelijke problemen zijn bij een aantal opdrachten: je zet een kruisje naast elk van die observaties in de kolom 'Beginsituatie'.
- Er zijn wel problemen: je zet geen kruisje. Je remedieert, lost het probleem op en zet een kruisje in het trimester waarin dat gebeurd is.
- Er zijn wel problemen: je werkt eraan maar aan het einde van het schooljaar is het probleem nog niet verholpen: je zet nergens een kruisje.
- Er zijn problemen, maar je vond geen tijd om eraan te werken: je zet een dikke stip in de kolom '3e trimester'.

Overleg

Het is uiteraard nuttig te overleggen met alle betrokkenen: CLB-dienst, GOK- en zorgcoördinator, klastitularis, directeur, eventueel ouders, ... Je kunt overleggen over de vastgestelde problemen, de diagnose en de concrete hulp die zal worden geboden. Dit werkboek is daarbij een handige leidraad en een naslagwerk. Je kunt al aan de slag in afwachting van het MDO, waardoor kostbare wachttijd op een deskundige manier wordt ingevuld. Misschien is geen grootschalig overleg nodig, maar heb je ruim voldoende inzicht in de problemen van de kleuter op grond van de diagnostische observatie en het stappenplan zoals vervat in dit werk.

Een tussentijdse evaluatie tijdens de behandeling zelf kan zinvol zijn om bij te sturen of om de verdere strategie uit te zetten. Je vindt hierbij een kopieerexemplaar van een verslagformulier 'Overleg zorgverbreding' (zie model p. 17). Je gebruikt het beste per risicokleuter een afzonderlijk formulier. Werk je toch met één document voor verschillende risicokleuters, maak dan voor elke probleemkleuter een kopie voor zijn individuele dossier.

Remediëring

In je klasboek vul je in: ZV - Kelly, Mourad, Helia, Jasmien. Dat volstaat. Door namelijk het dossiertje van Kelly (enz.) te raadplegen, weet je meteen waaraan op dat moment gewerkt werd.

- Op het eerste blad 'Handelingsplan risicokleuters' en later op de volgende bladen (zie model p. 15 en 16) noteer je naast de datum de geplande handelingen in de kolom 'Remediëringshandelingen'. Je laat je daarbij het best leiden door de gegevens uit het werkboek, het eventuele overleg, je ervaring, ... Omdat we de remediëringsinhouden in het werkboek concreet en gradueel vermeld hebben, hoef je geen doelen afzonderlijk te noteren: de inhouden bevatten de doelen al. Houd het kort, maar zorg dat je vóór de aanvang van de activiteit alle materiaal klaar hebt.
- Tijdens de laatste vijf minuten van de interventie krijgen de probleemkleuters vrij spel. Laat de kleuter omgaan met het materiaal van de voorbije activiteit: een prettig einde werkt immers stimulerend voor een volgende behandeling. Op die manier verguld je de pil wat voor de kleuter en koppel je het aangename voor het kind aan het nuttige voor de klastitularis, want ondertussen noteer je voor elk van de behandelde kinderen (1 tot maximaal 5) de evaluatie van de activiteit in de rechterkolom op hetzelfde blad. Een handeling duurt dan maximaal een halfuur.

Goed om weten

- Wanneer voor een deelaspect het doel (ongeveer) bereikt is, zet je een kruisje op de bladen van de 'Diagnostische observatie' in de kolom van het eerste, tweede of derde trimester. De precieze datum of maand is immers van weinig belang en we houden het zo eenvoudig mogelijk.
- Wanneer een kleuter voor twee aspecten tegelijk behandeld wordt, werk je het best met twee afzonderlijke dossiertjes (twee mappen).
- De dossiers worden aan het einde van het schooljaar doorgegeven aan de klastitularis van de volgende kleuterklas (of het eerste leerjaar) zodat deze de problemen, de gemaakte vorderingen en het actuele beheersingsniveau van de kleuter overziet. Een aanvullend gesprek is zinvol.
- De klastitularis van de volgende klas observeert bij nieuwe moeilijkheden de checklist voor zijn kleutercategorie, evenals die van het jaar voordien:
 - er kunnen immers stagnaties of regressies opgetreden zijn;
 - misschien heeft de kleuter het vorige jaar zo'n inhaalbeweging moeten maken dat de vorige klastitularis - terecht - tevreden was met een eerder beperkt resultaat. Deze observaties kunnen weer gebeuren met behulp van de KWIK-speldoos.
- In elk geval wordt per schooljaar een nieuw dossier opgesteld per kleuter als die weer in behandeling komt.
- Tot slot: een dossier stel je praktisch en eenvoudig samen als volgt.
 - Voorzie in een map met 3 kleppen per probleemkleuter (en indien haalbaar ook per probleemgebied indien de kleuter voor twee of drie probleemgebieden behandeld wordt), met het titelblad 'Diagnose en handelingsplan voor risicokleuters' erop geplakt (zie model p. 14).
 - In de map zitten vooraan de (twee) bladen van de 'Diagnostische observatie' (zie model aan het begin van elk hoofdstuk van dit werkboek).
 - Daarop volgen de eventuele verslagen van intern en/of extern 'Overleg zorgverbreding' (zie model p. 17).
 - We eindigen met de bladen 'Handelingsplan voor risicokleuters' (zie model p. 15 en 16).
 - Achteraan bewaar je de eventuele test-, oefen- en speelwerkbladen ter staving en verantwoording.
- In de speldozen 'KWIK' is een handleiding voorzien om het spelmateriaal efficiënt en functioneel te gebruiken.